

terrogationi respondet Christus, illis exorsus verbis : « Vide ne quis vos seducat, » concludens que illis : « Tunc veniet consummatio ; » tum prima, suggesta ex Danielis vaticinio iudicium urbis proxime delenda; demum secunda : « Tunc, inquiens, si quis vobis dixerit, » etc., ubi illud tunc vel nullum tempus definit, ut sepiissime apud Matthæum, vel idem valet ac *postea*, id est post Hierosolymorum rei judicis excidium.

CAPUT II.

De sensu spirituali verborum.

Naturam sensus spirituali paucis in memoriam revocabimus, probaturi deinceps vere subesse Scripturis hunc sensum, tum eas questiones soluturi, quæ de eo institui solent, ac demum monita quedam daturi de usu interpretationis spiritualis.

ARTICULUS I.

De natura et nominibus sensu verborum spiritalis.

30. In definitione sensus spirituali diximus eum sub literali *delitescere*, quia verba, prout sunt cum reliquo sermone conjuncta et contexta, hoc est, in sensum litteralem accepta, sensum hunc spirituale præferre minime videntur, quamquam illi re ipsa subdit. Spiritus Sanctus hunc *remote* intendere dicunt; *proxime* enim intendit id quod verba sonant in sensum litteralem accepta, perque hoc ipsum vult illud aliud exprimere, quod sensum spirituale vocamus, ideoque sensus litteralis medius est inter Spiritus Sancti consilium interque sensum spirituale. Qui autem fieri possit, ut *directe* simul simulque *remote* id quod verbis exprimit, Spiritus Sanctus intendat, intelliges ex iis quæ de significacione verborum immutatorum directa quidem quamvis remota alias dicta sunt (1). Verba vero solum *oblique* sensum spirituale præferre dicuntur; mens quippe legentium in illum baudquaque recta fertur, sed aīa via in notitiam illi veniat, necesse est, atque ex alius Scripturarum capitibus discant eum verbis subesse. Neque sensum hunc verba præferunt nisi *remote*, hoc est, medius illis rebus quas ipsa significant, in quantum, inquit, ea, quæ exhibentur per litteralem ipsorum verborum sensum, figure sunt ac typi id significantes quod per sensum litteralem exhibetur. Rem totam exemplo declaremus. Verba illa : « Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium, » II Reg. vir. 14, sensum habent spirituale. Sane Spiritus Sanctus per ea *proxime* intendet Salomonem designare, cum eorum sensus litteralis Salomonem exhibeat; per id vero quod de Salomonis his verbis est locutus, *remote* videlicet, voluit aliquid de Christo edicere. Id tamen *oblique* verba præferunt, quandoquidem qui ea legit, non perspicit alium quemque præter Salomonem illiusdeinde verbis commemorari, nisi legerit prius Pauli epistolam ad Hebreos, 1, 5; in tantum autem Christum quoque verba haec præferre possunt, in quantum Salomonem, de quo sunt prolati, Christi typus fuit, unde etiam spiritialis eorum significatus, qui Christum exhibet, *delitescere* dicendum est sub sensu litterali, qui exhibet Salomonem.

31. His probe intellectis, quænam inde consequantur, quisque per se discernere potest. Ac primo magis ac magis compumperimus, quid sensus spirituales tum rerum tum verborum congruant inter se, quidque inter se discrepent. Sensus quippe spiritialis verborum nihil est aliud quam ipse spiritialis sensus rerum verbis occulte expressus. Utrumque autem Scriptura nobis pandunt, at Scripturis ipsis sive harum verbis ac locutionibus alter solummodo subest, prior vero personis, rebus, eventis ac gestis, quorum in Scripturis mentio fit. Uterque a Spiritu Sancto est; priorem tamen rebus indidit Spiritus Sanctus, non ut auctor est Scripturarum, sed ut est *actor rerum*, sicut loquitur D. Thomas, posteriore vero Scripturis indidit, ut est præcipuus carum auctor. Praeterea prior a Spiritu Sancto *aperte*, est nulla alia re interjecta, alter vero interposita litterali verborum significatio, eaque re que litterali sensu significatur. Sensus spiritialis rerum a nullius alterius

(1) Sensum translatum verba haud *proxime* præferunt: erudit enim ex sensu proprio figuram exhibente; at illum verba præferunt *directe*, quandoquidem mens audientium, sive legentium, recta in rem figuratum fertur.

rei significazione dependet, neque ulli alteri veluti innitur atque inheret; sensus spiritialis verborum dependet ab horum sensu litterali, quo veluti fundamento superstructus est, ut scribunt Hieronymus, Augustinus, Gregorius et Thomas, ex ea parte quatenus sensus litteralis illud prodit, ex enjus typica significacione spiritialis sensus in verba ipsa derivatur. Denique sensus spiritialis rerum esse potuisse, etsi nulle unquam existissent Scriptura, quod de sensu spiritiali verborum dici non potest.

32. Aliud præterea ex definitione illi discimus. Etenim cum inter sensum litteralem et sensum spirituale verborum similitudo sive proportio illa intersit, que est inter rem per sensum litteralem expressam, et inter rem expressam per sensum spirituale, prout illa typus est, haec vero antitypum, necessaria est ut verba spirituale sensum revera exhibeant, sicut revera typus exhibet antitypum. At verba etenim aliud possunt exhibere, quatenus in sensum litteralem accepta id sonare possunt; ac prouide, ut exhibere id possit quod proditur per sensum spirituale, necesse est talia ea esse, quæ a reliquo sermone contextaque orationis divulgata ac seorsum usurpata hoc idem possit, in sensum litteralem saltem translatum accepta, sonare. Id fit, exempli causa, in verbis paulo ante prolatis ex vaticinio Nathanis, quæ, etsi contextus orationis nos cogat tanquam de Salomonē dicta intelligere, ipsa tamen per se atque extra contextum illum accepta, Christum perquam apte litterali sensu prodere possunt. Avelle etiam ab Osee sermone, xi, 1, verba illa : « Ex Ægypto vocavi filium meum; » quid in his ita avulsi est, quod, si in litteralem sensum accipiatur, minus rei illi congruat, quam *propter* ea designant? Item historia Isaaci et Ismaelis nonne, si per seipsam consideres tanquam rhetorican allegoriam, sensum litteralem utique translatum præferit, in quem accepta illud admodum exhibeat, quod contexta cum reliqua Abrahami historia, Paulo teste, *propter* portendit?

33. Ex ea ipsis porro sensu spiritialis definitione noscere quoque Scripturarum verbis, quæ in sensum spirituale acceperint debent, duos sensus necessario subesse, litteralem, inquam, et spiritalem; neque spirituale sensum colligi posse nisi ex illis verbis, quorum sensus litteralis aliquam figuram seu typum præbeat; inque vicem, quæcumque verba in sensum litteralem sumpta aliquam præbeant figuram seu typum, illi sensum quoque spirituale subesse posse.

34. Insuper, cui ex definitione probe innotuerit natura sensus spirituali, qui Scripturis inest, baudquaque eum impedit diversa nomina, quibus Patres sensum hunc appellare consueverunt. Nonnulla subdamus, quæ studiosis sacrarum litterarum putamus satis futura, quominus quæcumque eorum in Patribus legendis illa nominum discrepancia remoretur.

Maxime omnium communis ac tria est appellatio sensus *spiritualis*, cuius origo repetenda videtur ex more quodam, qui non prima modo christiane reipublice statute obtinebat, sed etiam ante illam, ut discimus ex Philone, *De Vita contemplativa*, atque ex iis quæ idem hic narrat de Therapeutis, morem hunc ita describens : « Tota lex hisce hominibus videtur animali similis esse, ac pro corpore quidem habere verborum structuras, pro anima vero invisibilis sensum dictiōnibus inclusum. » Appellatio autem haec et ratio distinguendi inter sensum litteralem et spiritalem Pauli auctoritate sancta est, qui de lege agens non semel discrimen urget inter litteram et spiritum, quamvis discrimen hoc alius sit quam illud quod est inter sensum litteralem atque inter sensum spirituale. Ratio autem hujus appellatio petita est tum ex præstantia ac sublimitate sensus spirituali, tum quia sub litterali delitescentem, non tam oculis legentium verba illum subiecunt, quam menti exigitandum atque inveniendum relinquunt. Animadvertis tamen quod, sicut nomine sensus litteralis Patres nonnunquam proprium duntaxat verborum sensum indicant, ita sensus spiritualis illi est, non ille solummodo sensus de quo nunc agimus, sed et ipse sensus litteralis translatus, quem etiam a Joanne spirituale vocari videoas, Apoc. xi, 8; nec raro etiam sensus ille, quem accommodatum dicere solemus; imo sensus ipse litteralis et proprius, qui mysteria resque alias sublimiores exhibet, eo prorsus pacto, quo Christus de verbis quibus eucharistiam promiserat, ait : « Verba que ego locutus sum vobis; spiritus et vita sunt, » Joan. vi, 64; Augustinus vero de his ipsis verbis : « Quid est : Spiritus et vita sunt? SPIRITALITER intelligenda sunt. Intellexisti spiritualiter? spiritus et vita sunt. Intellexisti CARNALITER? etiam sic illa spiritus et vita sunt, sed tibi non sunt, » in Joan., tract. 27; habens enim in his antithesis inter *spiritualiter* et *carnaliter*, qua, quid *ratio* horum sonet, docet te manifesto.

35. Frequenti quoque in usu est nomen sensus *mysticus*, quod ideo sensu spirituali factum est, quia aliquia arcanum aut saltem occultum sacrumque preferit, ac proinde frequentius hoc nomen sortitur illi spiritualis sensus, qui mysteria continet resce coelestes et divinas; quin etiam ita vocatum reperies sensum litteralem, quo hinc eadem exhibentur.

36. Aliud spirituali sensu nomen est *allegoria*, sive sensus *allegoricus*, saepe et ipsum usurpatum a Patribus, qui tamen illius notionem hancquaque, ut recentiores Scripturarum interpres faciunt, ita contrarerunt, ut indicaret solummodo sensum illum spiritalem, qui christiana dogmata complectitur; imo illorum plerique hoc nomine promiscue designabant tum quenlibet sensum spiritalem, tum sensum litteralem translatum, quamvis nonnulli utrumque ita distinguere, ut priorem dicere allegoriam *rerum*, posteriorem *verborum*.

37. Neque infrequens est apud Patres nomen *tropologia* ac sensus *tropologicus*, pro cuius vocabuli duplice notione eo nuncupabunt tum sensum spiritalem, qui ad mores informandas pertinet, et quem *ethicum* quoque, sive *moralem* dixerit, tum sensum vocum ac locutionum *r̄p̄t̄r̄* et translatarum.

38. Occurrunt preterea in scriptis Patrum ad sensum spiritalem significandum, nomina *imago*, *antīgma*, *anagoge*, sive sensus *anagogicus*, sensus item *figuratus*, a Graecis dictus *χρ̄τ̄ος σχ̄ημα*, *typicus*, *symbolicus*, *parabolicus*, et *χρ̄τ̄ος διάνοια*, de quorum omnium vi et notione quid sentire oporteat, partim per te judicare poteris, partim intellige ex iis quae de hisce nominibus scriptimus, ubi de typis actum est. Sedulo tamen mente retines nomina haec, non secus ac superiora, in Patrum scriptis saepe designare sensum litteralem, qui vel translatus sit, vel sublimiora quedam significans, quandoque autem non ipsum verborum sensum, sed propositionem ipsum aut consilium, quod Spiritui Sancto in Scripturis edendis fuit. Neque inutile erit animadvertere sensum *χρ̄τ̄ος διάνοια* proprie vocari, ut distinguitur a sensu *χρ̄τ̄ος γένεσις*, sensum vero *χρ̄τ̄ος σχ̄ημα* distinguiri a sensu *χρ̄τ̄ος διάνοια*, hoc est *proprio*, quae tamen distinctio minus accurata est, nisi cum sensus *χρ̄τ̄ος σχ̄ημα* est sensus figurarum rhetoriarum, id est troporum, qui proinde sensus melius *χρ̄τ̄ος γένεσις* vocaretur.

ARTICULUS II.

Sensus spiritualis verbis Scripturarum subesse, inquit ea ex typis derivari, demonstratur.

39. Nunc ulterius procedendum est ac demonstrandum, Scripturarum verbis sensum illum vere subesse, inquit ea non aliunde nisi ex typorum significacione derivari, sive in tantum subesse verbis, in quantum subest rebus quas verba haec in sensum litteralem accepta designant. Primum sponte sua consequitur ex nonnullis eorum quibus typos fuisse confirmavimus; alterum vel ipsa re natura declarat. Quare, ut duo illa demonstremus, non longa nobis disputatione opus erit.

I. Subest Scripturarum verbis sensus spiritualis.

40. Scriptoris spiritualis sensum subesse, ipsa nos docent. Paulus namque id pronuntiat: « Lex spiritualis est », Rom. vii, 14, id est, habet sensum quoque spirituali, ut Hieronymus Pauli sententiam interpretatur. Atqui notio legis non ea solum complectitur, que lex mandat, sed etiam verba quibus mandata edicuntur. Quare sensus iste spiritualis, non modo rebus a lege praeceptis, sed et ipsis legi vocibus subesse Paulo id testante credendum est. De historia Isaci et Ismaelis hic idem ita scripsit: « Quae sunt per allegorianam *dicitu* », Galat. iv, 24; allegoria itaque hinc *dicitu* sensu verbis inest. Verum patet eam allegorianam rhetoricanam nequaquam esse, immo, ut scribunt Chrysostomus et Hieronymus, *χρ̄τ̄ος γένεσις*. Paulus nomen hoc usurpavit; non itaque aliud esse ea potest, quam ipse spiritualis typorum significatus in verba defluens ac per verba occulta exhibitus, qui *χρ̄τ̄ος allegoria* vocari solet.

41. Insuper Scriptores novi Testamenti tanquam de antitypis dicta accepérunt verba quae de typis dicta sunt; constat igitur verba haec etiam de antitypis dicta fuisse. At secundum sensum litteralem de typis solummodo dicta esse poterunt; ergo de antitypis dicta sunt secundum sensum spirituali. Subest itaque verbis illis sensus spiritualis. Quod autem ea tanquam de antitypis dicta accepérunt Scriptores novi Testamenti, id manifestum eo fit, quod plerumque haec referunt

anilla mentione injecta, nullaque habita ratione sive typorum, ad quos ea pertinent, sive, quod idem esset, sensus litteralis quem exhibent. Expende, exempli causa, Matth. ii, 15; xii, 35; vii, 42; Joan. xiii, 18; xv, 25; xix, 36; Rom. x, 8; Ephes. iv, 8; Hebr. i, 3; ii, 13. Alia argumenta apud ipsum Patritium vide, *ibid.* p. 220. Conf. tum quae de typis supra dicta fuerunt, tum Glaire, *Introductio aux livres de l'anc. et du nouv. Testam.*, tom. I, p. 299 seqq.

II. Sensus spiritualis in verba ex typis, sive ex spirituali typorum significacione, derivatus est.

42. Sensus spiritualis in verba Scripturarum ab earum auctore derivatur ex spirituali significacione rerum quas ipsa significant in sensu litterali; vel, si mavis, verba rem de qua *perscrutari* dicta sunt, designant, auctore Spiritu Sancto, per spiritalem significacionem rerum quas exhibent, in sensum litteralem accepta.

Potissimum autem hujus rei argumentum est, quod nulla alia origo, non modo obvia magis magisque probatur, sed quae vel ullam probabilitatis speciem preferat, possit sensu spirituali attribui. Quenam enim haec alia sit? Quamenque excogites, hoc ab ea quam indicavimus, differat, necesse est, quod Spiritus Sanctus verba profercens, non *remote*, id est, non alia interjecta significatio, sed *proxime* et *aperte*; id intenderit, quod sensum spiritalem vocamus. Hoc autem posito, jam nullum quod ad loquuntur mentem, supererset discrimen inter sensum spiritalem et litteralem. Num vero aliquod supererset quadam verba ipsa? Nullum omnino. Sublata enim media illa, que rebus ipsis sive verborum materiei inest, significazione, verba nequibus non præferre *aperte*, adeoque etiam *directe* eam quoque rem, quae spirituali sensu significatur; at rem hoc pacto præferre proprium est verborum in litteralem sensum acceptorum, nempe alterum est discrimen inter duos hosce sensus. Totum itaque utriusque sensus discrimen id omnino foret, quod sensus spiritualis omni lateat in verbis, quodque erui inde non possit, nisi aliquis aliis scriptor *obnivis*, affirmet eum verbis illis subesse. Id nempe sic habet; qui tamen cum hoc cohærente possit aliud quod ponitur, spiritalem sensum a verbis *directe* præferri, equidem plane non video. Illud autem præclare video; quod, si id unum duo illi sensus discrepant inter se, tota sensus spiritualis, qui verbis subest, natura in sola obscuritate consistit, nihilque aliud erit spiritualis sensus, nisi quidam sensus litteralis obscurus; unde et illud incommodi consequetur, ut duo sensus litterales uniusdemque locutioni Scripturarum subesse dicantur, qua de re quid sentire oporteat, jam disputavimus.

43. Hanc porro sententiam qui habent, jure Paulo auctore gloriāntur. Hic enim docet *narrationem* de Isaco et Ismaele esse allegorianam, utique spirituali; id autem ipse hoc probat, quod duo illi filii Abrahæ *typi* fuarent duorum Testamentorum: « Quae sunt per allegorianam *dicitu*. Hic enim sunt duo testamenta », Gal. iv, 24. Eadem et Patribus sententiam fuisse, affirmare non dubitamus. Quid enim sibi voluit Hieronymus memorans « historia veritatem, quae fundatum est intelligentia spirituali », ad *Dardan.* epist. 129. Quid Augustinus hac docens: « Ante omnia tamen, fratres, hoc in nomine Domini et admonemus, quantum possumus, et præcipimus, ut, quando auditis *EXPOSITUM SACRAMENTUM SCRIPICTU RUM NARRANTIS*, *QUE GESTA SUNT*, prius illud, quod lectum est, credatis sic gestum, quomodo lectum est, ne, subtracto *FUNDAMENTO REI GESTA*, quasi in aere queratis edificare », serm. 72 de Temp., et alio loco: « Tripartita itaque reperiuntur eloqua prophetarum; siquidem aliqua sunt ad terrenam Jerusalem spectantia, aliqua ad celestem, nonnulla ad utramque.... Ideo tripartita, non bipartita, esse dixi; hoc enim existimo, non tamen culpans eos, qui potuerint illuc », id est, in illis eloquis, « de quaenamque re gesta sensus intelligentia spiritualis exculpere, servata primitus duxata histrio veritatem », *De Civ. Dei*, lib. XVII, cap. iii. Quid Gregorius Magnus hac scribens: « Spiritualis fructus allegoria gerimur, quos tamen ex radice historie *virtilis* producunt, » in *Job*, lib. VI, cap. 1; itemque haec: « In viribus sacri eloqui, fratres charissimi, prius servanda est veritas historiae, et postmodum requirienda spiritualis intelligentia allegoria. Tunc namque allegoria fructus suaviter carpit, cum prius per historiam in veritatis radice solidatur, » hom. 40 in *Evang.* Quid Patres alii, qui hinc annulua scripserunt? Quid, inquam, nisi sensum spirituali verborum ex spirituali sensu rerum manegant?

Eo autem securius in hac sententia perstamus, quod huic eidem plenissime Thomae auctoritas suffragatur. Quedam ejus verba, qua hic spectant, superius retulimus; alia nonnulla nunc referre opera pretium esse existimamus: « Actor.... rerum, non solum potest verba accommodare ad aliiquid significandum, sed etiam res potest disponere in figuram alterius; et secundum hoc in sacra Scriptura manifestatur veritas duplice. Uno modo, secundum quod res significantur per verba, et in hoc consistit sensus literalis; alio modo, secundum quod res sunt figurae aliarum rerum, et in hoc consistit sensus spiritualis. Et sic sacra Scriptura plures sensus competit, » *Quodlib. VII, art. 14.* « Sensus spiritualis semper fundatur supra literalem, ET PROCREDIT EX EO, » *ibid. 15.* « Significatio, qua per hujusmodi res Christus aut ejus membra significantur, facit alium sensum praeter historicum, scilicet allegoricum, » *ibid. art. 15.* « Dicendum quod spiritualis sensus sacra Scriptura accipitur ex hoc, quod res cursum suum peragentes significant aliud, » *ibid. art. 16.*

ARTICULUS III.

Quæstiones aliquot de spirituali sensu verborum.

I. De spirituali sensu speciebus.

44. Versatur haec quæstio tum circa modum, quo verba in spiritalem sensum accepta aliquid significant; tum circa id, quod eo modo significatur.

Verba tunc etiam, quin in spiritalem sensum accipiuntur, non secus ac fit, quin accipiuntur in sensum litteralem, vel propria sunt vel translati. Hinc sensus quoque spiritualis, si modum species quo verba illum translati, alius proprius est, alius translatus. Proprius dicitur, quin verba id, quod cum reliqua oratione contexta spirituali sensu significant, ab ea divisa possent litterali et proprio sensu significare. Quod si litterali quidem sensu, sed translati ipsa per se accepta significare illud possent, sensus spiritualis et ipse translatus dicendum est. Facile itaque intelligi propter eum sensum spiritualis illorum verborum: « Nec os illius confringitis, » *I xod. xii, 46;* *Joan. xix, 36,* atque illorum: « Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium, » *II Rey. vii, 14;* *Hebr. i, 3;* translatum vero, qui haec suæ: « Lapidem quem reprobaverunt adficiantes, hic factus est in caput anguli, » *Psalm. cxvi, 22;* *Matt. xxi, 42.*

45. Si autem species id, quod verbis in spiritalem sensum acceptis significatur, alias jam dividimus mortis esse interpretum sensum spiritalem triplex forma distingue, prout vel creienda, vel speranda, vel agenda attingit, ac pro triplex hac forma alium vocare sensum *allegoricum*, alium *anagogicum*, alium *tropologicum*; quarum nominationem *μεταριχία* quæ et quanta sit, etiam expendimus. Apposite magis diversas spiritualis sensus formas pro diversitate rei significatae dispergiremus, ut typos ipsos sive sensum spiritalem rerum, in sensum *propheticum*, *anagogicum* et *tropologicum*, que partitio videtur consentanea magis iis, quæ apud Patres de diversis spiritualis sensus speciebus scripta legimus. Nihilominus a veterioribus Patribus, Origene præsertim et Hieronymo, duplex hujus sensus forma solet distinguiri, quarum una duas priores ex tribus illis complectit, altera tertia respondet; hanc alteram sensum *anagogicum*, *tropologicum*, aut etiam *moralem* illi dixerunt, illam vero *anagogicum*, *mysticum*, *spirituale*.

Alias quoque sensus spiritualis partitiones repertas apud Scriptores, qui de bibliis agunt; si tamen recte intellexeris hujus sensus definiti, nonnullas, diversas formas, in quas sensum hunc illi partitionat, nullo negotio comperties vel ad eas, quas enumeravimus vel ad sensum litteralem aut accommodatum, vel ad sententiarum consecularia, esse revocandas.

II. Quatenus spiritualis verborum significatio porrigitur.

46. Quum sensum spiritalem verborum ex typis originem dicere demonstraverimus, pro typis autem nequaquam habenda esse singula, quæ in Scripturis continentur, prejudicata es est non quibusque Scripturarum partibus spiritalem sensum subesse. Verum, omisso *ad origine*, quam sensu spirituali verborum omnes tribunt, res haec alii argumentis probari potest. Quæstionem autem, non ad integras solum Scripturarum partes, puta, ad integras narrationes, sive ad integras psalmos, sed etiam ad singulas sententias, ad singulas voces, ad literas singulas, nonnulli

extendere solent. Nos vero, quid de litteris deque singulis vocibus sentiendum sit, postquam paucis exposuerimus, de reliquis accuratis disseremus.

47. Itaque aio, nihil mysticum nullumque spiritalem sensum litteris subesse. Cui veritati demonstrande vel ipsa contrarie sententiae futilitas ineptiæque, quibus ea scatet, satis sunt. In mysticum hunc, qui nullus est, litterarum sensum venando Judei præsertim desudarunt kabbala illi addicti, quan « spuriam, impuram, anilem, et febricolosam, » lepide dixit Glassius, *Philol. sacr. lib. II, P. I*, a quo etiam, si vacat ac lubet, sive ab aliis non paucis, quid rei kabbala sit, poteris ediscere. Judei hujus operis socios Christianorum aliquot habuere. Hi vero frustra Hieronymi auctoritatibus obtendunt, seseque illis Hieronymi verbis tueruntur: « Singuli sermones, syllabæ, apices, puncta, in divinis Scripturis plena sunt sensibus, » in epist. *ad Ephes. iii, 6*, quorum germanam sententiam mox edicemus.

48. Sed neque singulis Scripturarum verbis subesse sensum spiritualis vel ideo credere compilimur, quia non singula verba *σημεῖα* habeantur, aut haberi possint. Adde, sepe nos dubios herere, in aliqua enuntiatione Scripturarum quænam vox ex diversis, quas codices discrepantes exhibent, germana sit. Quin, si rem penitus introspectias, pvidebis neque ullum posse huic questioni locum esse. Vel enim voces consideramus, ut sunt aliis junctæ et contextæ in una eademque enuntiatione, vel seorsum singulas ac per se ipsas. Si primum fiat, jam non da singularum vocum sensu querimus, sed enuntiationis totius; nam sensus inde elicitus, non vocum singularum, sed integra enuntiationis est, quum saepe vocibus quibusdam immutatis sensus tamen tum litteralis tum spiritualis integer maneat, ut in illo Exodi: « Nec os illius confringitis, » *Exod. xi, 46*, quod in Numeris ita legitur: « Os ejus non confringent, » apud Joannem vero: « Os non comminuetis ex eo. » Sin autem voces singulas seorsum ac per se ipsas species extrae sermonis contextum, nisi forte si nominis proprii sint, jam non sensum aliquem tibi exhibebunt, qui ex integra solum enuntiatione elici potest, sed meram rei unius notionem vagam plerunque atque indefinitam; quare neque ullum ex ea sensum spiritalem expectare est. Quis enim sensus, non spiritualis modo, sed vel litteralis certus ac determinatus insit verbis esse, habere, loqui, facere, stare, venire, etc.; sive nominibus terra, mons, flumen, populus, urbs, domus, etc.? Dices fortasse nomen *domum*, exempli gratia, in Scripturis *μονῆς* ecclesiam designare *populum* vero Christianos. At, si id putas, jam vides te non vocem singillatim accipere, sed adjectis annexisque aliarum quoque vocum notionibus. Num autem verba illa Salomonis: « Ibit homo in *domum* æternitatis sue, » *Eccle. xn, 5*, de Ecclesia dicta credas, aut de Christianis illa Mosis: « Iaceno reddis Domino, popule stille et insipiens? » *Deut. xxxxi, 6.*

49. Superest itaque, ut queramus, an singulis Scripturarum enuntiationibus ac sententiis aliqua spiritualis subsit significatio, quam præter sensum litteralem ab auctore Spiritu Sancto esse constet. Qui ita sensere, *Figurista* vocati sunt, quorum plures et inter Reformatos sunt reperti, Cocecum ducem seculi. *Figuristi* inter Christianos invehendi plures causæ existere. Credita quippe est, quanvis falso ac perperam, doctrina hæc, non modo Patrum, sed et Scriptorum novi Testamenti, Pauli præsertim, auctoritatibus commendari. Opinio insuper, quod vel singula Scripturarum verba *σημεῖα* forent, contemptus quidam inconsultus eorum, que in scientiis simpliciora ac planiora videbantur, quodque inde consequens erat, ineptum earum rerum studium, que aliquid mirabile atque extraordinarium putantur præ se ferre, nec non ipsa Judæorum in Scripturis expondens ratio et consuetudo, ad doctrinam hanc sectandam homines impulerunt; quanto autem cum incommodo ac veritatis detrimento, satis notum est. Hinc enim sensus arbitrariorum nonnunquam Scripturis affici ac veluti Sancti Spiritus oracula venditati. Hinc inepta argumenta sanctissimis veritatis probandi et preceptis comprobandi petita. Hinc data hujus ejusdem religionis hostibus atssa, ut vel divinas illas aspernarentur, atque irridenter, vel calumniam nobis striverent, vel si ea ipsa venerarent, que aliqui ex Patribus in Scripturarum interpretatione peccarunt, vel illud effugient christianam doctrinam metaphoris atque allegoriis totam confineri iisque inniti. Lege Lyranum, Fleuryum, *Dissert. V sur l'histoire ecclés.*, § 11, 12, et Bergerum, *Dictionnaire de théologie*, v. *Figure*. Negare quidem hand possumus fuisse inter Patres, non tamen adeo multos, ut quidam Protestantes præsertim contendunt, sed paucos omnino, qui mysticam interpretationem ulteriori, quam par esset, extenderent, quosque ideo putes Figuristis favisse; inc

fuerunt etiam, qui praeceptis atque regulis, quas scripto consignarunt, figurismum docuisse omittere legentibus videri possent, hosque inter Hieronymus, cuius verba nonnulla paulo ante, alta vero superioris, n. 22, retulimus. Nihilominus, singulis Scripturarum enuntiationibus spiritalem sensum subesse, quum auctoritas nulla sit, quae nos id credere cogat, ratio vero id minime credere etiam suadet, secure negamus.

50. Nec magis negotium nobis facessunt testimonia Patrum in hanc sententiam a quibusdam congesta, quae plerumque de sensu spirituali rerum, non autem verborum, dicta sunt. Quibus testimonis eti vinceres omnibus tum personis, tum rebus, tum eventis in sacro volumine memoratis, spiritalem inesse sensum, non ex hoc sequetur subesse quoque singulis enuntiationibus, quum harum plurimae neque personam ullam attingant, neque rem, neque illum eventum. Ceterum, an Patribus tam late patuerit vel ipsa spiritalis sensus rerum, iam examinavimus. Si quae vero Patrum dicta favere resipse videntur sententiae, quam impugnamus, satis tamen non sunt ad illam confirmandam. Primo enim neque adeo multa sunt adeoque perspicua, ut sententia illa Patribus communis fuisse putari debet, aut etiam possit, inquit eam liden, conveniente dicendi sint. Tum eos hac de re oratione atque *trumpetam*, locutus esse facile perspicias. Exquis enim in illis Hieronymi verbis paulo ante transcriptis hyperbolam Hieronymo haud infrequentem continentio non agnoscat, quam vel ipsa enuntiatio profit mandato? Quid enim? Num suspicimur Hieronymum sensisse reipae singulis syllabis, singulis litteris Scripturarum, non dicam plures, sed vel unicum sensum subesse? Memineris praeterea nominationem *sensum spiritalem* aliasque hujusmodi in scriptis Patrum incertas et vagas esse, atque, ut fert orationis contextus, definiendas; ubi vero affirmasse videntur nullam Scripturarum particulariter carere sensu spirituali, nihil aliud eos sibi voluisse, nisi illud, quod Apostolus Timotheum docuit his verbis: «Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, » etc. II Tim. iii, 16.

Quid vero quod nobis aliquis ita sententibus Patres non pauci nec parvi nominis adstipulantur? Expresso aut salem implicite id praestant Tertullianus, Origenes, Hilarius, Basilius, Nazianzenus, Augustinus, Gregorius Magnus, Thomas, quorum testimonia jam retulimus. Alios nonnullos his adjungemus. Origines haec scripsit: «Quid opus est in his allegoriam querere, quum adficit etiam littera? Ostendimus ergo esse quedam, quae omnino non sunt servanda secundum litteram legis, et esse quedam, quae allegoria penitus immutare non debet... Ostendimus, ut opinor, auctoritate Scripturas divinas, ex iis, quae in lege scripta sunt, ALIQUA penitus refugienda esse et cavenda, ne secundum litteram ab evangelii discipulis observentur, QUEDAM vero omnino, ut scripta sunt, obtinenda. ALIA autem, habere quidem secundum litteram veritatem sui, accipere tamen utiliter et necessario etiam allegoricum sensum, » in Num. hom. 11. Epiphanius: «Divina OMNIA verba non ad allegorias referenda, sed, ut se habent, accipienda sunt, » Hæres. 61. Gregorius: «Sententiae... nonnullæ vero ita exterioribus praepceptis inserviunt, ut, si quis eas subtiliter penetrare desiderat, INTUS quidem NIHIL inveniat, sed hoc sibi etiam, quod foris loquuntur, abscondat, » Moral. lib. XXI. Thomas, qui Augustinum contestatur: «In quibusdam sensus LITTERALI querendus est SOLUS, » Quodlib. vii, art. 15.

51. Ratio vero sententiae, quam defendimus, cui non optima videatur? Quinam enim sensus spiritialis praeter litteralem inesse dicatur, exempli causa, prophetis, quibus Christus aut novum testamentum praedictum est? puta, illis Jacobi verbis: «Non auferetur sceptrum de Juda, » etc.; aut illis Isaiae: «Ecce virgo concipiet, » etc.; aut illis Jeremie: «Feriam domui Israël et domini Juda fœdus novum, » etc.; aut illis Michæ: «In novissima diem erit mons domus Domini, » etc.; aut illis Zacharia: «Ecce rex tuus veniet, » etc. Quinam spiritialis sensus sit eorum, quae de celesti beatitudine scripta sunt, quem neque Thomas (ibid.) agnoscit? Quemnam praeter litteralem tibi exhibeant vel decalogi præcepta, vel sententia perplurimæ, quæ tum in lege, tum in psalmis, tum in prophetis, habentur, moribus duntaxat conformandis accommodate? Quid proverbia Salomonis aut Siracida? Quid illæ historiarum partes, quibus vel anni, quos patriarchæ vixerunt et quibus liberis generare coperunt, vel genealogia continentur? Non itaque singulis Scripturarum partibus spiritalem sensum subesse putandum est.

III. An novum Testamentum habeat sensum spiritalem.

52. De hac quoque re, quæ modo in questionem venit, an novi Testamenti libris subest sensus spiritialis præjudicium jam factum est, quum probaverimus sensum hunc ex typis in verba derivari, nullos autem typos, saltem post adventum Spiritus Sancti, *civitatis* novi fœderis adjunctos fuisse. Illud tamen alii quoque rationibus comprobavimus, præmonentes ab hac questione evan-gelia esse seponenda, utpote quibus ea contineantur, quæ maxima ex parte gesta fuerunt vetere adhuc obtinente Testamento.

Etenim, qui id, de quo nunc quæsumus, affirmandum censem, indubitate res est, nullum prouerso eos habere a Scripturis ipsis, id est, a Scriptoribus novi Testamenti, suffragium. Quecumque enim ex horum testimonio colligere est, quæ ad sensum spiritalem defendantum conducant, omnia ad illum duntaxat pertinent, qui subest libris veteris Testamenti; neque ulla in novo Testamento verba reprias, quæ hi in spiritalem sensum accepissent.

53. Ex Patribus, qui expressis verbis id neget, quod nos negamus, doceatque sensum spiritalem reliqua novi Testamenti libris præter evangelia minime subesse, dubito an aliquem sis producturus; qui vero secus sentire videntur, nonnullos reprehendens. Si tamen illud sedulo attenditis, eosque in hisce questionibus de sensu spirituali nunquam non maxime refert meminisse, quodque nunquam nimis incultatur, sensum, quem Patres spiritalem vocant, non semper id genus esse, qui præter litteralem verbis a spiritu Sancto subiectus est, sed vel ipsum sensum literalem, qui mysteria ac sublimiora quadam dogmata exhibet, aut exempla suppedit, aut symbolicus sive figuratus est, vel sensum accommodatum, vel piam aliquam commentationem, qua ex ipso sensu litterali sive ex ipsa Scripturarum sententia aliquid illi inferunt, atque concludunt, moribus erudiendis recteque informandis opportunit, si id, inquam, attenderis, facile etiam perspicies, probari non posse Patres adversari potius quam suffragari sententia hinc, ac levi negotio ea diles, quæcumque ex Patrum scriptis deponpta, eti minus expensa, solent opponi. Etenim pervolve commentatoris sive Chrysostomi de Actis Apostolorum, quæ is unus e Patribus vetustioribus explanavit, sive ejus atque aliorum de Apostolorum epistolis, sive eorum, qui aliqua de Apocalysi scripserunt, et vix quidquam te ex illis corsarum arbitror, quo contraria sententia open feras. Equidem haec lego de Actis Apostolorum apud Chrysostomum: «An historia tantum hoc opus, et spiritu vacat? nequaquam, » hom. I in Act., sed manifestum fit ex orationis serie et contextu in his spiritum nihil aliud designare quam *hierosolimam*. Praeterea, que testimonia Patrum produximus, quum quæsitus fuit, an typi sint in novo Testamento, num non illa credere sudent, etiam quod attinet ad presentem questionem, Patres secus ac nos nequaquam sensisse?

Sed et alii quoque sunt magni nominis autores, quos nobiscum sentientes habemus, quandoquidem docerunt rariiores omnino typos in novo Testamento, rarioremque apud hujus Scriptores inveniri sensum verborum spiritalem, cumque novum Testamentum dicunt, etiam evangelia communaret, atque ex evangelis pauca illa petunt, que in exemplum affere solent. Lege Cornelium a Lapide, Encom. Scriptura, § 24, et De Epist. Pauli, can. 6; Serarium, Prolegom. biblicac, c. xxi, q. 8; Bonferrum, Prolego, c. xx, sect. 3; Molinam, In Thom. I, q. 1, art. 10, disp. IV; quibus additum Tostatum, qui negat *allegorias* haberi in novo Testamento, In Matth. xiii, q. 28.

54. Concludimus itaque, si sensum spiritalem eum esse accipias quem deflinivimus, qui, inquam, præter litteralem verbis ac locutionibus revera subest ex divini auctoris proposito, non existare talen sensum in iis novi Testamenti libris, qui alia complectuntur, quam quæ Christi mortem, aut ad summum quæ adventum Spiritus Sancti præcessere. Sin autem sensum spiritalem dicas id quod est veluti consecutarum sententiarum in illis libris descriptarum, quodque commentando atque concludendo inde colligimus, nemo tibi negabit id recte colligi ex illis posse, ut Patres colligere soleant.

IV. An significatione spiritali vis argumenti insit.

55. Argumentis ex spiritali significatione petitis vim ullam inesse negant nonnulli, plerique affirmant. His autem plane dirimuntur, si questionem *spiritus* *spiritus*; ab ea dividis, quæ est *spiritus* *spiritus*,

Utramque ergo separatim habebimus, atque agemus primo de vi argumentorum, quae sensus spiritualis suppediat, tum de horum usu.

1° Adseritur vis illa significationi spirituali.

56. Spiritualibus significationibus, &que ac litteralibus, vim illam inesse, Scriptura ipsa nos docent; hoc enim argumentorum genere ipsos Scriptores bibliorum adeoque Christum ipsum usos fuisse jam vidimus. Sed et ratio manifesta est, quae nos id credere compellit, &que est spiritualis sensus aquae ac literalis Spiritum Sanctum auctorem esse, ideoque religioni &que habendum, ne sive prioris sive posterioris auctoritatem detrectemus. Enimvero, qui secus sentiunt, negant etiam, necesse est, sensum ullum spiritalem in Scripturis sacris existare. Si enim existat, auctorem alium habere nequit nisi Spiritum Sanctum; si talem habet auctorem, nequit non esse certissimum; si certissimum est, ineptus esse non potest, ex quo argumenta petantur.

57. Qui contra sentiunt, rationibus atque auctoritatibus sentientiam nostram oppugnant, suamque tueruntur. Etenim illis qua ex veteri Testamento deprompta affirmavimus a Scriptoribus novi Testamenti in spiritalem sensum accepta fuisse, atque ita accepta in argumentum fuisse usurpata, negant ullum reapse subesse sensum spiritalem. Si causam eos roges, autem se id negare hoc ipso, quia Scriptores illi ex hujusmodi locis argumenta petunt. At qui ita ratiocinatur, patet eum illud peccare, quod circuitorum vocant dialectici, atque id ponere quod in questione versatur. Neque magis eos juvat haec alia ratio, inutile esse argumentum depromptum ex sensu spirituali, quia, ut Thomas docet, eti in aliis sentientiam, « nihil sub spirituali sensu continetur fidei necessarium, quod Scriptura per litteralem sensum aliquibi manifeste non tradat, » I, q. 1, art. 10, ad 1. Ratio enim ista non illud attingit, quod nunc querimus, an vis argumenti insit sensu spirituali, sed illud de quo postea queremus, usum, inquam, hujusmodi argumentorum. Ceterum, si haec adversariorum ratiocinatio rem universe atque absolute conficeret, dicere etiam necesse foret, argumentum petitum ex aliquo Scripturarum capite in sensum litteralem accepto inutile esse, quoties eadem res litterali aliorum capitum sensu probari potest: quo quid ineptius?

Neque magis proficiunt auctoritatibus quas producent, Dionysii Areopagitae, Irenaei, Epiphani, etc. Nam horum Patrum allegata testimonia, si attente pondererent, salvam omnino sententiam nostram relinquunt, ut videre est apud Patrium, ibid. p. 236 seqq.

2° De usu argumentorum quae ex sensu spirituali peti possunt.

58. Etsi argumentum ex spirituali sensu petitum nequeat non inesse ea vis quam iis tribuum, hisque Scriptores novi Testamenti atque ipsum Christum usos esse pro certo sit, nunc tamen hujusmodi argumenta vix ullum usum habent in theologia. Sensus enim spiritualis, ex quo argumentum quis ducere vellet, vel certus est vel dubius.

Ex significatione spirituali, quae certa plane atque indubia non est, liquet argumentum deinde duci non posse. Sic, exempli causa, arbor vita a Deo satus in medio paradiso typus fuisse fertur eucharistiae, quod sane cur neges, ratio nulla est; non tamen adeo hac de re certi sumus, ut illis quae de arbore hac a Moyse narrantur, comprobare possit effectus eucharistiae eos esse, quos credere jubeamus.

59. Ubi autem spiritualis aliqua significatio certa est atque indubia, hoc plerumque ideo fit, quia aliquis alias a Scriptoribus bibliorum hanc nos docet, ideoque duo sunt loci, unde ea colligi potest, unus, quo ipsius auctoris verba leguntur, alter, quo *interpretatio* explicatur ad aliquid declarandum vel comprobandum; in priore tamen significatio illa latet, patet vero in posteriore: quamobrem, cum par sit utrinque auctoritas, siquidem significationem hanc ad aliquid declarandum aut probandum et nos urgere velimus, eam petemus potius ex loco quo patet, quam ex illo quo latet. Sed argumentum petere ex loco quo ea patet, hoc est, ubi scriptoris ipsius *interpretatio* verba interpretatur alias scriptor *interpretatio*, id ad unum atque idem recidet, ac petere argumentum, non tam ex illis quam ex hujus auctoritate; sic enim nihil aliud facimus, quam ut hujus verba aut sententiam repetamus. Adeoque tota vis argumenti, non tam ab ipsa illa significatione, quam ab hujus ejusdem scriptoris auctoritate dependebit, ipsiusque argumentum tibi suggesteret locus, non cui significatio illa veluti latens subest, sed quo scriptor iste illam tibi aperit. Atque huc spectare vi-

dentur verba Thomae: « *spirituali sensu continetur fidei necessarium, quod Scriptura per litteralem sensum aliquibi manifeste non tradat.* » Exemplo sit oraculum de Salomone prolatum: « Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium, » II Reg. vii, 14. Quis haec, ut in libro secundo Regum leguntur, de Christo, utique secundum sensum spiritalem, dicta esse intelligeret, nisi nos Paulus, *Hebr.* i, 5, certiores fecisset? Si itaque Christum Dei Filium esse his comprobare instituas, ea usurabis procul dubio, non ut qua a Nathane ad Christum Deum significandum prolati fuerint, sed ut qua a Paulo ratata atque in hunc sensum accepta: quo vides argumentum in Pauli ipsis auctoritate consistere.

60. Ne vero illud reponas, quod si res sic se haberet, etiam alia argumenta ex sacris Scripturis petita, cum horum sensum Patres nos docent, in Patrum auctoritate consistere dicenda forent, eaque non tam ex Scripturis sacris quam ex Patrum testimonio duci. Ne id, inquam, reponas. Etenim in tantum vis argumenti ex spirituali aliqua significatione petiti, ad testimonium alius e Scriptoribus bibliorum, qui nos hanc significationem doceat, revocari dicenda est, in quantum una eademque est divina auctoritas omnium Scriptorum *interpretationis*, in uno unius atque idem est Scripturarum omnium sacrarum auctor Spiritus Sanctus; prouide non secus fit, ac cum quis argumentum duco vellet ex aliquibus scriptoris, puta Platonis aut Aristotelis, verbis obscurioribus, quae scriptor ipse alio loco declararet: argumentum enim hujusmodi non ex eo loco ubi verba illa leguntur, sed ex eo ubi declarantur, petitum foret. Verum aliter res se habet, cum argumentum deponimus ex Scripturarum sacrarum verbis in aliquem sensum acceptis, quem a Patribus didicimus. Neque enim una atque eadem est Scriptorum qui haec verba protulere, et Patrum qui ea interpretantur, auctoritas; quandoquidem eti, cum Patres omnes in aliquem sensum ex Scripturis erendum consentiunt, nequeat sensus hic non verus haberi, non tamen tale momentum Patrum sententia ideo inest, quia divino nomine afflati fuerint, ut fuere Scriptores bibliorum, sed quia testes sunt eorum quae de bibliorum interpretatione ac sensu Ecclesia omni auctoritate docuit. Proutem consistet utique in Patrum auctoritate vis illius argumenti, quo probare velles hanc illamvis significationem quibusdam Scripturarum verbis vere subesse, idque ipsis Patribus credimus; ast, veram esse rem verbis illis significatam, credimus ipsi scriptori *interpretationem*, visque argumenti ex horum verborum significatione deprompti, ad rei significati veritatem comprobandam, in hujus ipsis auctoritate consistit. Patet itaque ab re esse illud quod nobis opponitur.

61. Ceterum, quod affirmamus, argumentum ex spirituali sensu ducta vix ulli usui nunc esse in theologia, monemus id verum esse tuce solum, cum illud ipsum comprobandum est, quod per sensum spiritalem exhibetur, ut facile intelliges ex exemplo superius posit. Secus tamen est, si significations spirituales ex ea parte consideres, quae aliquid futurum portendunt; tunc enim, eti alias a Scriptoribus bibliorum illas nos doceat, ea tamen ipsa per se, &que ac cetera vaticinia, illud argumentorum genus suppediat, quod a rerum futurorum praedictione duci solet. Exempli causa, illa verba *Exod.* xii, 46: « Nec os illius confringitis, » *parvula*: significabant futurum, ut Christi crux non confringentur; haec vero significationem didicimus a Joanne. Ideoque si illis verbis confirmare agereretur Christo crux nequitquam fuisse confracta, usurpare ea deberes, non ut qua a Moyse prolat, sed ut qua a Joanne relata atque in eum sensum accepta sunt, quo non Moyses, sed Joannes argumentum tibi suggesteret; at, si probare velles illud quod factum narrat Joannes, predictum olim fuisse a Moyse, plane id confidere proposita spirituali illorum verborum significacione.

Praterea recte animadvertis Molina, « licet singuli sensus spiritales (ii videlicet qui minus certi sunt) probabile duxat sint argumentum ad confirmandas res fidei, attamen consonantiam tot figurarum veteris Testamenti, quibus adeo ad vivum delineata ac expresse sunt res novi Testamenti, esse non lege argumentum ad confirmationem fidei, quo etiam contra infideles uti possimus. » Eadem haec jam protulerat. Augustinus: « Et ex illis qua figuris involuta sunt, si quedam velut sub uno aspectu quasi contexta ponantur, ita conjugant in contestatione Christi voces suas, ut cuiusvis obtusi surditas erubescat, » *Contra Faustum*, lib. XII, cap. vii.

V. An propheta sint quibus preter litteralem, spiritualis quoque sensus subit.

62. Famosum, mala utique fama, est Grotii inventum, quod ad prophetas interpretando

gitavit. Prophetias *veritas*, esse, ac duos proinde esse earum sensus: proximum unum et minus nobilis, quo typos ipsos; remotum alterum et sublimem magis, quo Christum resque hujus ea designant. Inventum istud edisserit in commentariis quibus Matthaeum illustravit, eique adhaeret in interpretatione veteris Testamenti, quoties aliqua prophetia explananda est, si paucas prorsus excepitis, per quas Christum tantummodo significari, haudquaque potuit inficias ire. Quam misere res cesserit Grotio, quamque invitis omnibus arti hermeneuticae legibus ac regulis propositi tenax est fuerit, ejus commentaria voluntatibus nequit non illio apparet. Lege, exempli causa, quae adnotavit in Isaia, c. lxx, et in Michæa, c. v, 2. Hac tamen Grotiana placita non modo amplexus esse, sed et latius longiusque extendisse, omnique limite liberasse videtur Pascal, cuius verba, fatear equidem, miratus sum ita relata haberi in bibliis Lutetiae dudum editis, *La sainte Bible de Venee*, tom. XIII, *Préface générale sur les prophéties*, p. 25, inque annotationibus qua leguntur in fine operis editi a Duclotio, *La Bible vengée*, ut etiam Pascalis sententia probetur atque accipiat. Pascalis verba sic habent: « Si prophetia unicum sensum habere creditur, CERTUM EST Messiam nondum advenisse; si duplēcēm habent, certum est advenisse eumque esse Iesum Christum, » *Pensees*, c. xii, n° 2. Audacius enim vero! quod tamen non hujus loci est refutare; quamvis ad hujusmodi commentum refutandum, vel unicū sufficeret vaticinum a Danièle prolatum de septuaginta hebreoamidibus. Audeat enim Pascal, et, siquidem hebdomas illas unius constare, non diebus, nobiscum sentit, aliam inde sententiam extundat preter designationem aetatem, qua Christus esset adventurus. Quod si aetatem hanc designat Daniel, licet solum praeteraequa nihil, num non haec prophetia, quantumvis unicus illi sensus subsit, satis superque sit, ex qua certo concludamus Messiam advenisse, nullumque alium hunc esse nisi Iesum Christum?

Communis itaque ac certissima sententia, quam sequamur oportet, utpote que Patrum omnium fuit, est maximam ac potissimum prophetiarum partem, que priore federe obtinente edite fuerunt, ad Christum resque hujus directo, proxime atque solummodo pertinere. Vid. Bergier, *Dictionnaire de théologie*, v. *Prophétie*. Nihilominus negari nequit aliquas illarum fuisse *veritas*; quibus, inquam, et typus praediceretur secundum carum sensum literalem, et per typum, hoc est secundum sensum spiritalem, simul prænuntiaretur antitypum. Vid. Bossuet, *Supplenda in Psalm.*

N. B. Laurentius Bauerius in primis adversus sensum spiritalem disseruit, opere cui titulus, *Hermeneut. sac. SS 8, 9, etc.* Sed ita loquitur, qui ponat sensum spiritalis originem a consilio ipsius Scriptoris nos reperire: *hinc sensum illorum argumentis impedit, quibus probari solummodo posset, Scriptoris duplēcēm sensum literalem non esse adscrībendum.* Neque attendit, Patribus sensum literalem sepe non esse aliud nisi proprium: *hinc et ipsis ea, quae Patres loquuntur de sensu translatō, quem spiritalem vocant, ita accipi, tanquam si loquerentur de vero ac proprio dicto sensu spiritali, falsoque contendit sensum spiritalem sectantes destruere literalem.*

ARTICULUS IV.

Monita de usu interpretationis spiritalis.

63. Quæcumque de sensu spirituali disputata hactenus sunt, satis cuique futura esse arbitramur, ex quibus memor illius Augustinianæ sententiae: « Inutiliter signa interpretari male vagantis erroris est, » *Doctrina christi*, lib. III, cap. ix, discat qua se ratione gerere debat in hujusmodi sensu erundo, quid hac in re præstare, quid cavere ipsum oporteat. Non tamen dubitandum est, quin studiosorum communis prospecturi simus, si præcipue ex illi in summam colligamus, atque ad certa veluti capita rediganus. Itaque, positis prius certis quibusdam principiis huc spectantibus, indicia atque arguments supeditabitur, quibus sensum spiritalem, ubi latet, deprehendere ac cognoscere, atque inde eruere possimus; tum vero quænam in mystica interpretatione attendere, quænam vitare potissimum oporteat, edicemus.

I. *Principia quædam ponuntur.*

64. Subesse sensum spiritalem tum materici, tum verbis Scripturarum quamvis indubium sit, si de illis generatim loquaris, non tamen de singulis id certo affirmari potest. Eam ob sensum spiritalem, quem rebus aut verbis quibusdam subesse certo constat, apprime cauteque distin-

guendum esse ab eo quem vel argumentis non omnino certis, vel solum conjectando ex rebus aut verbis colligimus. Quibus porro indicis certa ab incertis secernamus, ea mox proponentur. Id infera in mystica interpretatione cum primis positum sit, ut nil sanctius atque antiquius habeamus, quam ne veluti Spiritus Sancti effata atque oracula venditemus, quæ talia fortasse nequam sunt.

65. Spiritualis iste sensus verbi subesse in tantum potest, in quantum subest aequa illis ipsis rebus quas eadem haec verba designant. Unum itaque atque eundem esse appareret spiritalem verborum ac rerum per haec designatarum significatum. Utque spiritualis rerum significatus similitudini aliqui aut proportioni, que inter res ipsas seu typos atque inter antitypam intercedit, ita spiritualis sensus verborum ipsi horum sensui literali cuidam veluti fundamento innexus est ac superstructus. Quod vero sensum literalem verborum dicamus fundamentum esse sensus spiritualis, sic intellige ut, si verba haec avallantur a sermone aut a narratione cui contexta sunt, possint in sensum literalem saltem translatum accepta antitypum quoque designare non secus ac typum, sicut alio loco jam declaravimus.

Quæ quā ita sint, patet, quam prepostere aget, qui, ut spirituali sensu colligendo adalboraret, litteralem negliceret, quā nihil hoc esset aliud, quam domum extrudere, priusquam fundamentum jactum sit. Imo, etsi, ut Patres sensere, quos inter consule Hieronymum, *in epist. ad Galat. iv, 18*; Augustinum, *Contr. advers. leg. et proph.*, lib. I, cap. xii, et Gregorium, lib. II, hom. 10 *in Ezech.*, utque ratio ipsa credere suadet, sensus spiritualis præstantior sit et sublimior sensu literali, in quo latet, quum nunquam res ipsa effigiem suam non antecellat, maius tamen studium in sensu literali definiendo ponendum esse pro comperto est.

66. Demique non inutile erit unum etiam monuisse, fundamentum, inquam, spiritualis significacionis non idem necessario esse ac fundamentum, cui innitur veritas rerum *veritas*; significatur, sive, ut cum philosophos loquar, aliam esse veritatem *subjectivam*, aliam autem *objectivam* sensus spiritualis. Posteriorem esse posse sine priore, non autem contra. Priorem vendere ex literali sensu verborum ipsum, quibus sensus ille spiritualis subest, posteriorem vero quærendam sive ex aliis Scriptura locis, sive ex exteris doctrinae catholicæ regulis. Exempli causa, verborum illorum: « Nec illius confringetis, » *Exod. xii, 46*, spirituali significacionem in ipso sensu literali optime fundatam esse patet, optime quippe possunt verba hac per se ipsa sumpta significare ossa Christi non fuisse confringenda; at quod re ipsa conficta non fuerint, non ab alio didicimus nisi a Joanne. Atque hoc eodem exemplo discimus, quomodo veritas *subjectiva* sensus spiritualis sine *objectiva* esse non possit, in quantum, inquam, non alia ratione nobis constat illis Moses verbis rent, quam narrat Joannes, *veritas*; prænuntiatam fuisse, nisi quia Joannes testatur id reipse factum esse, quod verbis illis *veritas* prænuntiatum est.

II. *Argumenta atque indicia sensus spiritualis.*

67. In mystica interpretatione nos juvabunt aliquot ex regulis, quas ad sensum literalem definiendum suggestimus, *Op. cit.* I, p. 55 et seq. Comparatio enim animi, quam primam posuimus inter regulas remotas, eo magis necessaria est ad spiritalem sensum querendum, quo abundantius lumen interpretis menti in ea questione afflugeat, oportet. Catholicis doctrinis religiose adhaerendum esse, non est, cur præmonere. Lectio integrorum librorum quo attentius instituerit, eo plenius nobis apparabit admiranda. *De divinorum federum* *exercitū* mutuusque respectus, unde tota typologicæ ratio pendet, atque et spiritualis sensus Scripturarum. Apprise quoque tenenda est dictio translata librorum, quo veros typos a meris figuris rhetoricas verborumque immutatibus distinguere noscamus, prout inferius precipientis. Potiores quoque Scripturarum interpretes erunt *consilendi*, maxime vero qui sapientius et accuratius in hoc interpretationis genere versati sunt, ex quibus nominasse sufficiat Cornelium a Lapide.

68. Certa tamen atque indubia sensus spiritualis argumenta non aliunde petere est, nisi ex iis auctoritatibus, quibus refragari religio est, ex testimonio, inquam, Scriptorum sacrorum, ex Ecclesia iudicio, atque ex communis Patrum sententia: his, inquam, auctoritatibus solummodo certo nobis constare potest, num rebus, num verbis quoque, quibus res designantur, sensus spiritualis subdit. Triplex est autem hujus rei ratio ac modus.

Etenim, si Scriptores sacri, sive Ecclesia, sive Patres una voce, doceant, aliquam personam rem, seu aliquod eventum, typum fuisse, quo aliquid significaretur, simulque significatum hunc verbis inesse, quorum sensus litteralis typum illum exhibet, jam nulli ulterius dubitatione locutus erit, quominus continuo credamus tum in re tum in verbis sensum spiritalem latere. Exempli gratia, id omnino credendum de factis atque eventis Isaaci et Ismaelis, deque historia, qua haec referuntur; etenim tum illis tum huic sensum subesse spiritalem expresse Paulus affirmat, *Gal. iv. 24.*

Sin autem illi primum horum solummodo affirment, id est, aliquam sive personam, sive rem, sive eventum aliquod, typum fuisse, etsi non necessario consequi inde videatur verba, que typum hunc exhibent, in sensu quoque spiritalem esse accipienda, quoniamque typorum significatus in causa sit, cur sensus spiritualis possit etiam verbis subesse, non autem cur necessario subsit, nihilominus, secundum id, quod alio loco animadvertisimus, etiam haec ratio sat is est, cur sine erroris metu sensum spiritalem verbis quoque subesse putemus. Quare, quum Paulus nubem, quae Israelitis dux itineris fuit, transmissum ab iis sumis Erythraeum, mamma, quod manducarunt, petram, quae eos potavit, aliaque hujusmodi, *I Cor. x. 4 seqq.*, ita commemoret, ut qui haec omnia typos fuisse sentiret, morosus fortasse, nisi etiam audacius, negaremus id satis esse, cur dicamus spiritualis sensum etiam in harum rerum historiis latere.

Quod si denique illi testimonia seu verba Scripturarum in spiritalem quidem sensum accepta proferant, quia tamen se ea accipere a proferre illa ratione non monent, ut id deprehendamus, regula haec nobis prasto est ex ipsa sensu spiritualis notione deprompta, que, si ea rite adhibeatur, nec fallit unquam, nec fallere potest. Si sensus ipse literalis atque obvius verborum, prout haec leguntur eo loco, ex quo sunt deprompta, non illud refut, de quo tamen Scriptores sacri, aut Ecclesia, aut Patres una voce, docent dicta ea fuisse, pro certo habebis illud referri per spiritalem eorumdem horum verborum sensum, ac proinde hunc his verbis inesse, per sensum vero litteralem typum aliquem designatae. Paulus de Christo dicta esse affirmat illa verba Nathanis: «Ego ero ei in patrem, et ipsi erit mihi in filium», *Hebr. i. 5.* At, si ipsum Nathanis vaticinium legeris, intelliges ea de Salomone dicta fuisse. Conclude itaque his verbis quoque sensum spiritualis, in quem accepta Christiani referunt, cuius typus Salomon fuit. In hujus autem regulâ usū sedulo cavebis, que mox cavonda diuentur.

69. Alia porro argumenta atque indicia, quibus major aut minore probabilitate evincere possumus sensum spiritualis quibusdam verbis inditum esse, ex hoc deducuntur, quod toti veteri *scripturis* typicus insit significatus, eaque facile discos ex illis, quae disserimus de ratione, qua typi innoscunt.

III. Quae in mystica interpretatione cavenda.

70. Nunc autem summatis ea edicamus, que potissimum cavere oportet in spirituali sensu querendo, que tamen quisque jam ediscere potuit ex tota hac nostra disputacione.

Cum primis itaque nimietas fugienda est, qua non uno modo peccatur. Accidit quippe nimietate peccare eos, qui, ut sensum spiritalem litterali adstruant, ipsum litteralem tandem destruant, aut saltem pervertant ac depravant, quam ob rem Origenem acriter carpit Hieronymus, *Contr. Joan. Hierosolymit.* § 7; etsi revera, qui id faciunt, non spiritalem sensum, sed fictum sensum litteralem communiscentur, atque in locum veri substituunt, quum spiritualis sensus sine litterali esse aut ei adversari nequeat. Li quoque nimietatis peccant, qui proprii ingenii futuri atque inventa pro mysticis Spiritus Sancti efflatis, aut sensum spiritalem, qui probabilis ad summum sit, tanquam certum divident; ad quod etiam scribit Hieronymus Origenem offendisse, dum «ingenium suum facit Ecclesia sacramenta», *Pref. Lib. V Comment. de Isaia.* Nimii etiam habendi sunt, qui in sensu spirituali talen rerum ordinem flagrant, aut inventare admittunt, qualis est in sensu litterali, tiderique a Hieronymo improbarunt. Idem peccant, qui unanquamque voculam historiarum aut sermonum, quibus sensus spiritualis subest, *metaphorâ* expondere student; quia de re agentem Huetium ideas, *Demonstr. Evang.*, prop. IX, cap. cxxxi. li demum merito nimietatis arguuntur, qui extra divinorum foderum *scripturis* spiritualis significatus protrahunt, quum aliquid quod ad illam minime pertinet, ab aliqua re ex iis, que in Scripturis habentur, tanquam a typo praesignificatum esse communiscentur.

71. Aliud, quod apprime cavebis, est, ne spiritalem sensum esse putas, qui litteralis est. Qua de re vix aliquid dicendum superest prater ea, quae passim in hac dissertatione dicta sunt. Hujus autem erroris periculum magis præsens fit, ubi sensus litteralis verborum vel mysteria prodit, vel translatus est, præsertim quin verba ex historia et ex rebus vere gestis, maxime autem quin ex typis transferuntur. Item ubi symbola usurpata commemorantur, ubi res gestæ in exemplum proponuntur, ubi similitudines adhibentur, et comparationes instituuntur, ubi denique prosopopeia aut imagines inveniuntur. Hujus ejusdem erroris pericolo obnoxius est, qui in legendis Patribus atque bibliorum interpretibus non jugiter memoria retinet, quod sepe animadveritus, plura ac diversa ab illis nomina promiscue adhibita reperiiri modo ad unum modo ad alium Scripturarum sensum designandum.

72. Caveas denique, ne in sensum spiritalem usurpari putas ab aliquo ex Scriptoribus sacris verba aut sententias alterius, dum has quibusdam aliis rebus accommodat, atque aptat *scripturam* aut secundum aliquam similitudinem, quae inter res istas intercedit atque inter rem verbis illis illisque sententias vera designatam.

CAPUT III.

De consectaris et consequentibus sententiis, que verbis bibliorum subjecta est, seu de sensu consequente Scripturarum.

73. Est hoc insitum atque innatum hominum mentibus, dum scripta legimus, aut loquenti aures præbemus, simul ex dictis aut auditis ratiocinari, aliaque ex aliis colligere, atque ea, quæ rerum scripturarum aut dictarum consectaria esse intelligimus, ipsis, qui hac scripsere, aut dixer, tribue uerorum ipsorum sententias. Hoc autem, sicut in ceteris libris, sic etiam in bibliis legendis fieri solet. Multiplex tamen intercedit inter utrumque consectaria discrimen. Nam ceterorum librorum auctores vel ea fortasse non animadvertebant, dum scriberent; vel, etsi animadvertebant, cura ipsiis forte non erat, ut ea leguntum mentibus occurserent; vel, quamvis id fieri optaverint, non tamen prævidere potuerunt id certo factum iri, multoque minus, ut id certo fieret, providere. At, quod attinet ad biblia, res seorsim se habet omni ex parte. Plane enim indubia ac certa sunt, si de Spiritu Sancto deque consectaris illis dicantur, haec, quae de Moyse deque litterali multiplici sensu Scripturarum Augustinus scribepat: «Sensit ille omnino in his verbis, atque cogitavit, cum ea scriberet, quidquid hic veri potius invenire, et quidquid nos non potimus, aut nondum possumus, et tamen in eis inveniri potest», *Conf. lib. XII, cap. xxxi*, hoc est, ex eis colligi. Itemque alia haec: «Et ipsam sententiam (quam consectaria illa exhibent)... certe Dei Spiritus, qui per eum haec operatus est (qui, inquam, per Scriptorem ab ipso inspiratio biblia editum), et ipsam occurrunti lectori vel auditori sine dubitatione prævidit, imo, ut occurreret, quia et ipsa est veritate subnixa, providit», *Doctrina Christ. lib. III, cap. xviii.*

Constat proinde Spiritum Sanctum in bibliis edendis id inter cetera sibi proposuisse, ut ea quoque nos doceret, que predicta ratione ex bibliis colligimus, atque eruiimus, queque consequuntur ex materie atque argumento, pertinentque sive ad mentem veritatem doctrinarum imbuedam, sive ad mores honestate informandos, non secus atque illa ipsa, quorum consectaria sunt, et quae aperte atque expresse in bibliis habentur. Quod pluribus præterea rationibus potest confirmari.

ARTICULUS I.

Testimonia Scriptorum sacrorum.

74. Ac primo Scriptura ipsa hujus rei argumenta suggestur. Paulus sic loquitur: «Quæcumque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus», *Rom. xv. 4;* et alio loco: «Hæc autem omnia in figura continentur illis; scripta sunt autem ad corripitionem (sive, ut sonant græca ipsa Pauli verba, τις καθοδεῖ, ad admonitionem) nostram», *I Cor. x. 11*, nimurum ut ex his colligamus atque disca-

mus, quid nobis agendum, quid cavadum sit, hue, inquam, spectabat Spiritus Sanctus, dum eo ipso auctore illa scribebantur. Ad Timotheum vero haec Paulus scribat: « Ab infancia sacras litteras nosti, que te possunt instruere ad salutem per fidem, quam est in Christo Iesu. Omnis SCRIPTURA DIVINITUS INSPIRATA utilis est ad docendum, ad argendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus, » II Tim. iii, 15. Vides, ut Paulus hanc utilitatem repeatat ex eo, quod *Scriptura divinitus inspirata* sit, ideoque ut auctori Spiritui Sancto causam utilitatis hujus tribuat. Sed et omnis *Scriptura* ~~est~~ ^{per} dicitur afferre hanc utilitatem, quam tamen, sepiissime flet, ut ~~quae~~ ex ipsis sententiarum aut narrationum verbis capere frustra comeris. Exemplum sume ex his: « Terra autem erat inanis et vacua, et tenebra erant super faciem abyssi. Factumque est vespera et mane dies unus, ... dies secundus, ... dies tertius, » etc., Gen. i. « Fluvius... dividitur in quatuor capita, nomen uni Phison, » etc., Ibid. ii, 10; « Cognovit autem Cain uxorem suam, » etc., Ibid. iv, 17; « Hic est liber generationis Adam, » etc., Ibid. v, 1; exque aliis sexcentis. Haec itaque in tantum utilitatem illam afferre dicenda sunt, in quantum alia inde vel consequuntur, vel media ratiocinatione aut commentatione colligi aut cogitari a nobis possunt. Ad haec eadem consecratio et consequentia pertinere facili intelliges ea, qua Paulus non semel loquitur, atque urget, de discrimine inter litteram et spiritum.

55. Addo, quod, nisi illud Spiritui Sancto fuisset propositum, plurimorum, que presentim in historia israelitica leguntur, nulla alia ratio apparereret, cur referantur a sacris Scriptoribus, ideoque minus vere dixisse videtur Paulus ea, que modo retulimus. Quod enim ad historiam attinet, plurima nullius omnino momenti sunt; nec sine nostra interest, si Eglon Moabitarum rex adipibus obesus fuerit, si Miphobeth Saulis filius claudicaverit, si Asa rex Judee podagrica laboraverit. Sed neque typum aliquem in illis latere deprehendas, quo sensu saltet spiritualis hujusmodi narrationibus aut narrationum partibus subdit. Domum horum non pauca adeo obscura sunt atque implexa, ut neque eorum sensus colligi possit. Quorsum itaque haec omnia auctore Spiritui Sancto narrantur? quorsum his, non secus ac ceteris Scripturis sacris, coelestis illa character impressus illaque divina auctoritas addita, quibus ea ~~discensio~~ esse ipsi ita credimus, ut secus sentire religioni cuique sit, oporteat? Contra ea, si quid veri ex hisce ipsis locis eruamus, quod nominum etyma, vel numerorum rationes, vel alia personarum, rerum ac locorum adjuncta, commentationi nostrae exhibeant, quodque moribus recte fingendis aliende in Deum pietati conducant, sententia ipsa sic collecta ea procul dubio est, quam, ut loquitur Augustinus, « certe Dei Spiritus, qui (per Scriptorem ab ipso afflatum) haec operatus est, etiam ipsum occursum lectori vel auditori sine dubitatione praevidit, immo ut occurreret, quia et ipsa est veritate suboixa, providit; » idque illud est quod sibi voluit Augustinus, ubi animadverfit, ut « divini sermonis obscuritatis etiam ad hoc sit utilis, quod plures sententias veritatis parit, » De Civit. Dei, lib. XI, cap. xi. Hoc autem modo probe intelligimus, cur Spiritus Sanctus curaverit ut haec quoque in sacrum volumen referrentur, quemam ex his utilitas capi queat, quam denique ad veritatem Paulus fuerit locutus.

ARTICULUS II.

Testimonia Patrum.

76. Quemam hac de re sententia Patribus fuerit, notior res est, quam ut confirmationes indigat. Non semel animadvertisimus quem hi *sensem spiritalem* aut *mysticum* vocant, saepe non sententiam esse verbis Scripturarum subjectam, sed esse ea de quibus nunc agimus, consecratio et consequentia ex sententia ipsa, immo quidquid veri occasione capta ex iis que in Scripturis legimus, menti occurrit. Hanc nominibus illis aut similibus notionem Patres subjicentes appareat manifest ex ipsorum Commentariis de sacra Scriptura.

77. Sed et aliud argumentum ex commentariis hisce petere est. Constant ea quippe magnam partem doctrinis, praecipit sententisque ita propositis, ut quas ipse Spiritus Sanctus suggesterit per ea quae in Scripturis habentur. Quamobrem, nisi rem sic se habere Patres credidissent, di- cendi essent nos sefelle, nisi autem res ipsa ita foret, ipsi falsi esse, eorumque commentarii non

quidem futilis aut inutiles, sed quibus magna ex parte inane fundamentum fuisse substructum. Sin autem positum sit veram esse sententiam quam defendimus, liquet jam non injuria modo, sed et minus pie carpi eam rationem, quam in suis Scripturarum commentationibus Patres invenerunt. Subiectam denique pro hac sententia quedam Patrum testimonia, que sese mihi ultra in eorum Commentariis legendis obtulerunt.

78. Eusebius ita loquitur: « Per totam sacram et a Deo inspiratam Scripturam praecipius intelligentiae scopus eo spectat, ut tradat mystica atque divina, servata vici-sim obvia quoque intelligenzia historias, » Demonstrat. evang. lib. IX. Haec gemina fere cum sint eorum que mox transcribemus ex Augustini libris *De Doctrina christiana*, eodem modo intelligenda sunt.

Hilarius enarrans haec verba Psalte: « Omnia quaecumque volunt, Dominus fecit in celo, in terra, in mari et in omnibus abyssis. Educent nubes ab extremo terra, fulgura in pluviam fecit. Qui producet ventos de thesauris suis, » Ps. cxxxiv, illud adnotat, ipsum verborum sensum sistere infra orationis materia, que est Dei potentia, atque: « An haec tantum perfecta in Deo voluntatis omnipotentis est, terras exhalar nubes, coruscare pluvii imminentibus fulgura, alternatis spiritibus flare ventos? Sed arguit hanc opinionem nostram virtutes verborum et naturae generum.... Quia hic humani sensus intelligentia? » Non ideo tamen sensum hume illorum verborum esse respondum, quem et ipse accipit ita pergens: « Sed haec a me volenti virtutem et rationem dictorum ostendere ita commemorata sint, ut nihilominus invisibilis et omnipotens virtutis esse intelligatur, a mari, quod est ab extremo terra, nubes educi, et inter pluvias fulgura coruscare, et ventos ex occultis spiritum snorum sedibus flare; » sed ex ipso haec illorum verborum sensu sublimiora quedam consecratio esse erunda, subiecti quippe: « Verum quia non in his tantum omnipotentia Dei est, neque in his solum quae volunt, fecit in celo et in terra, in mari et in abyssis, et in his que corporaliter gesta esse memorantur, SPIRITALIA SIGNIFICARI meminerimus, demonstrandum est nunc, quod sub his dictis PER VIRTUTEM PROPHETIE INTELLIGERE DEBAMUS. » Haec *spiritalia* vocat *intelligendaque per virtutem prophetie*, nimur quia haec quoque, eti non ~~quae~~, ut sensum verborum, medio tamen hoc ipso sensu *accerte* Dei spiritus, » Augustini utar verbis, « occursura lectori vel auditori sine dubitatione praevidit, immo, ut occurrerent, quia et ipsa sunt veritate subixa, providit. » Continuo, quae *spiritalia* haec sint, Hilarius exponit: « In eo quo omnia quae volunt, fecit in celo et in terra, in mari et in abyssis, quantum cognitioni nostre permisum est, nihil amabilius Deo homine est, » etc., in Ps. cxxxiv.

Hieronymus in eadem fuit sententia. De exordio Genesios sic loquitur: « Magis itaque secundum sensum quam secundum verbum, translatio verborum in PRINCIPIO de Christo accipi potest, » Quæst. hebr. in Gen. 1, 1; ubi opposito ipsa *sensus* et *verbis*clare ostendit non loqui Hieronymum de sensu verborum, sed de eo quod ex sensu hoc colligi commentatione potest; id autem nec iure nec recte fieri possit, nisi positum sit Spiritum Sanctum, Moysi exordium Genesios suggerendo, prouidisse, ut illud de quo loquitur Hieronymus, ex hujus exordii sententia coligeretur. Huc quoque pertinet dictum illud Hieronymi de Christi verbis: « In quibus per tanta jam secula tantorum ingenii sudaverunt, ut rationem verbi uniuscunque magis opinati sint, quam expresserint, » ad Marcell. epist. 27.

Sic etiam Ambrosius de hoc eodem exordio: « Est etiam initium MYSTICUM... In hoc ergo principio, id est in Christo, fecit Deus celum et terram, » Hexaem. lib. I, cap. iv; ubi vox *mysticum* non significat sensum vere ac proprie spiritalem ex typis in verba derivatum, sed aliquid aliud, quod Spiritus Sanctus intendit praeter ipsum verborum sententiam, ex hac tamen colligendum.

Augustinum a nobis stare, testimonio ea sunt quae jam ex ipso descripsimus. Itemque cum præcipit, « ut intelligatur legis et OIXVM divinarum Scripturarum FLENITUO et FINIS esse dilectio, » Doctrina christ. lib. I, cap. xxxv. Etenim, si *omnium* Scripturarum is *finis* est, cum plurimas sint earum sententiae, quae finem hunc ipse per se ~~quae~~ minime attingunt, concludendum est illud ipsum effici ex his Augustini verbis, quod ex verbis Pauli effici superius vidimus.

Denique Gregorius Magnus plene nobis est adstipulatus, dum haec scriptit: « Dominus et Saluator noster... aliquando nos sermonibus, aliquando vero operibus admonet. Ipsa etenim facta ejus præcepta sunt, quia, dum aliquid tacitus facit, quid agere debeamus innoscit, » hom. 17 in

Evang., provisum videlicet Dei numine est, ut ex rerum a Christo gestarum narratione, quam Evangelista scripsere, vita recte agendae pracepta eruamus et colligamus.

ARTICULUS III.

Monita nonnulla.

79. Hæc que consequuntur, aut commentando promuntur ex verbis aut ex materie Scripturarum sacrarum, a Patribus designantur plerumque iis fisdem nominibus, quibus sensus spiritualis vere ac proprie dictus solet designari, ut sunt *sensus spiritualis, mysticus, moralis*, horumque similia, aut *intelligentia*, aut simpliciter etiam *sensus* absque ullo nomine adjectivo. Perquam apte *sensus κατὰ διάνοιαν* vocaretur, ut Græci faciunt, qui tam sensum quoque spiritalem sic vident. Non male fortasse *sensus consequentiae* latine diceremus.

80. Sensus hunc quid plane aliud esse, ac sit sensus literalis, nemo non perspicit. Sed et a sensu quoque spirituali omni ex parte differe facile intelligi ex hujus definitione; sensus enim spiritualis ex typis oritur, atque hinc in verba derivatur, hisque, aqua ac sensus literalis, vere subest, quorum nil simile habet sensus iste consequens. Imo neque *Scripturarum sensus* vere ac proprie hic dici potest, si non *sensus*, prout in tao haec disputatione usurpat, significet vel verbi notionem, vel sententiam ex plurim verborum notionibus existentem. Poterit tamen sic vocari atque haberri, in quantum Spiritus Sanctus Scriptori bibliorum suggestens sententias id providit, ut ex harum sensu sensum illum erueremus.

81. Ex doctrina superius proposita, quam ab Augustino sumus mutuati, efficiens, in hujusmodi sensu colligendo hoc unum cavere oportere, ne quid a veritate absonum, aut ineptum, aut ipsa verborum significatione omnino alienum, quodque nulla modo consequens esse videatur, permanens; hæc enim, tanquam que Scripturarum forent consecraria aut ex Scripturis colligenda, divinus harum Auctor profecto non intendebat.

82. Atamen, que ita cum Scripturarum sententia sunt connexa, ut manifesta ac necessaria consecutione ex hac conscientiant, secerienda ea sunt ab illis que alia via, puta ex nominum etymis, ex numerorum rationibus, exque aliis similibus, menti biblia legentium occurruunt, cum priora illa certo ex Scripturarum sententia consequantur, ut sunt, exempli causa, consecraria theologorum: non item posteriora, sed hac solum probabiliter plus minusve. De prioribus illis consecrariis ita scribit Gregorius Nazianzenus: « Nonne perspicuum est, ista tametsi non dicantur *in Scripturis*, tamen ex illis colligi, que hæc necessario efficiant ac probent?... Quod si, te bis quinque aut bis septem dicente, decem aut quatuordecim ex verbis tuis colligerem, aut ex eo quod animal ratione prædictum et mortale diceres, hominem esse concluderem, at tibi viderer delirare? Nequaque profecto, cum tua dicarem. Neque enim verba magis sunt ejus qui loquitur, quam illius qui loquendi necessitatim simul affert. Quemadmodum igitur hic, non ea magis qua dicuntur, quam que intelliguntur, expendenter, eodem modo ne si quid alius eorum que vel nullo modo, vel certe non satis aperte dicuntur, ex Scriptura tamen intelligi colligique reperirem, tam te nominum sycophantam pertimescerem, ut a pronuntiatione ipsa refugerem, » Orat. *De Spiritu Sancto*, que est 5 de Theologia.

II.

VARIA APOCALYPSEOS INTERPRETANDÆ SYSTEMATA.

Quam varie omnibus temporibus intellectus sit et expositus liber Apocalypses, omnibus satis notum est. Notandæ sunt autem imprimis tres hypotheses. Prima, eorum, veterum præsertim, qui totam Apocalypsin de ultimi mundi temporibus intelligent. Secunda, eorum qui in hoc libro christiana religionis seu Ecclesia Christi triumphum de Judaismo primum, tum de Ethnismo prædicti ac descripsi existimant: ita Alazar, Salmeron, Bossuetius, præclaro suo opere, cui titulus: *L'Apocalypse, ou révélation de S. Jean; Eliès Dupin, Analyse de l'Apocalypse, etc.*; De Sacy, D. Calmet, etc., recentius autem Alioli. Tertia denique, eorum qui in Apocalypsin totius Ecclesie militantis singulis suis, sex scilicet, ætatis, septima autem ætate triumphantis, historiam reperire autem: ita Holzhauser, opere cuius titulus in vers. gall.: *Interprétation de l'Apocalypse, renfermant les sept doges de l'Eglise catholique, ouvr. trad. et continué par le chan. de Wulleret; Joachim Trotti da la Chétardie, Explication de l'Apocalypse par l'histoire ecclésiastique; Anglus quidam (Carolus Walmsley, episcopus), qui sub nomine *Pastorini* in lucem edidit librum gall. translatum cum hoc titulo: Histoire abrégée de la naissance, des progrès, de la décadence, etc., de la Réform. de Luther, tirée de l'Apocalypse; Verschraegue, Clares simplicesque explications libri Apocalypses, Tornaci, 1855, etc.*

Harum interpretationum primam, cum fusius eam exponit, imo sequitur maximam partem Cornelius a Lapide, hic omittendam puto. Duas vero posteriores, a recentioribus interpretibus maxime expositas atque illustratas, in compendium redigere et quasi in conspectum oculis subjicere, opera pretium erit.

ARTICULUS I.

Bossuetii Apocalypses interpretatio

4. Scopus vaticiniorum Joannis est, ut ostendat Christi regnum et victorias, afflictæ Ecclesiæ solatio et præsidio futuras, subactis inimicis, sicut scriptum est: « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, » Ps. cix.

Præcipuus autem inimicus est ille serpens antiquus, de quo ipse Dominus: « Inimicus homo hoc fecit; » et iterum: « Nunc judicium est mundi, nunc princeps hujus mundi ejicetur foras, » Joan. xii, 31. Ille autem diuos nascenti Ecclesiæ concitat inimicos, Judeos et Gentiles, quorum Iannes fata præcepit.

Hæc prima prædictio est in duas secta partes: de Judæis agit a capite iv, de Gentibus a ix, vers. 15, ac deinceps usque ad decimi noni finem. Capite vero xx, victus Satanæ iterum major impetu exsurgit, et iterum debellatur. Quibus prædictiobus videmus persecutorem Satanam in se et in suis devictum, ligatum, ad breve tempus solutum, ultimo et horrendo iudicio carcere aeterno conclusum, a quo mors novissima inimica destruetur, I Cor. xv, 26; Apoc. xx, 10, 12.

2. Persecutio Gentium nota est, Judaorum occultior per calumnias quibus Romanos tunc rerum patientes ac reges concitabant. Sic enim jam inde ab initio Christum, et deinde Paulum Romanis, Jacobum fratrem Domini, imo et Petrum Herodi trididerunt. Neque excisi a Tito mitiores fuerunt; testis ipse Iannes post illud excidium, scribens ad Angelum Smyrnæ: « Blasphemaris ab his qui se dicunt Judeos esse, et non sunt, sed sunt synagoga Satanae. » Cum ergo Judæi a proprio perseundi Christianos non desisterent, idem Iannes vidit insecuram ultionem: « Ecce, inquit, faciam illos qui se dicunt Judeos esse, et non sunt, ut veniant et adorent ante pedes tuos, » vici scilicet et prostrati Romanorum armis: quod cap. iv ac deinceps copiosius exsequetur.

3. Mitto autem in iis capitibus ea que nihil habent difficultatis, nempe iudicij apparatum, cap. iv, ab Agno reseratum librum, quo divina decreta conscripta sunt, cap. v, tum cap. vi, 1-2.